OIKEUSMINISTERIÖ

MUISTIO

Lainvalmisteluosasto
Yksityisoikeuden yksikkö
Outi Kemppainen

3.10.2018

Eduskunnan lakivaliokunta

HALLITUKSEN ESITYS LAIKSI LAPSEN HUOLLOSTA JA TAPAAMISOIKEUDESTA ANNETUN LAIN MUUTTAMISESTA JA ERÄIKSI SIIHEN LIITTYVIKSI LAEIKSI

(HE 88/2018 vp)

1. Esityksen tavoitteet

Esityksessä ehdotetaan muutettavaksi lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaa lakia (361/1983). Esityksen keskeisin tavoite on parantaa lapsen edun toteutumista lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa asioissa. Tavoitteena on myös saattaa lapsen huoltoa ja tapaamisoikeuta koskeva laki ajan tasalle siten, että se vastaa yhteiskunnassa tapahtuneita muutoksia ja oikeuskäytäntöä.

Esityksessä ehdotetaan lisäksi muutettavaksi eräitä lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta annetun lain (619/1996), lapsen elatuksesta annetun lain (704/1975), riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain (394/2011) ja oikeudenkäymiskaaren säännöksiä. Vähäisiä muutoksia ehdotetaan myös eräisiin muihin lakeihin.

2. Esityksen valmistelu

Lapsenhuoltolainsäädännön uudistaminen sisältyy pääministeri Juha Sipilän hallitusohjelmaan. Uudistushanke käynnistettiin oikeusministeriössä tammikuussa 2016 laatimalla muistio lain uudistamistarpeista (OM 31/41/2015). Muistiosta saadusta lausuntopalautteesta laadittiin tiivistelmä (OM Mietintöjä ja lausuntoja 35/2016). Oikeusministeriö selvitti lain muutostarpeita myös avoimessa verkkokeskustelussa keväällä 2016. Verkkokeskustelusta laadittiin yhteenveto (OM Mietintöjä ja lausuntoja 36/2016).

Oikeusministeriö asetti syyskuussa 2016 työryhmän valmistelemaan lapsenhuoltolain uudistamista. Lisäksi oikeusministeriö asetti seurantaryhmän seuraamaan ja arvioimaan työryhmän työtä. Työryhmä luovutti mietintönsä oikeusministeriölle 29.9.2017 (OM Mietintöjä ja lausuntoja 47/2017).

Oikeusministeriö vastaanotti mietinnöstä yhteensä 87 lausuntoa. Lausuntopalautteesta laadittiin tiivistelmä (OM Mietintöjä ja Lausuntoja 13/2018). Esitys on valmisteltu oikeusministeriössä virkatyönä edellä mainitun työryhmämietinnön ja siitä saadun palautteen perusteella.

3. Esityksen keskeinen sisältö

Huoltajien oikeuksien ja velvollisuuksien täsmentäminen

Lakiin esitetään uusia säännöksiä huoltajien velvollisuudesta suojella lasta väkivallalta, vaalia lapselle läheisiä ihmissuhteita ja myötävaikuttaa tapaamisoikeuden toteutumiseen. Lisäksi ehdotetaan vanhemmalle velvollisuutta ilmoittaa toiselle vanhemmalle muuttoaikeistaan, jos muutto vaikuttaisi lapsen huollon tai tapaamisoikeuden toteutumiseen.

Vuoroasuminen myös lainsäädäntöön

Lakiin ehdotetaan säännöksiä, jotka mahdollistavat yhtenä laissa tarkoitettuna lapsen asumisjärjestelynä sen, että lapsi asuu vuorotellen kummankin vanhempansa luona. Tieto vuoroasumisesta merkittäisiin väestötietojärjestelmään. Tällä tehtäisiin näkyväksi lapsen tosiasiallista asumista koskeva järjestely. Nykyisin vuoroasuminen toteutetaan tapaamisoikeutta koskevia säännöksiä soveltaen, mikä ei anna todellista kuvaa lapsen asumisesta.

Vuoroasumisessakin lapsella voi olla vain yksi virallinen asuinpaikka. Vuoroasumista koskevaan sopimukseen kirjattaisiin kuitenkin tieto siitä, kumpi kodeista ilmoitetaan lapsen viralliseksi asuinpaikaksi. Myös tuomioistuimen olisi annettava tästä määräys tarvittaessa. Tällä ehkäistäisiin erillisiä riitoja lapsen virallisesta asuinpaikasta.

Lapsen huoltoon liittyvien sopimusten alan laajentaminen

Esityksessä ehdotetaan menettelyjen keventämistä riidattomissa tilanteissa: huoltajien välisten tehtävien jaosta, tietojensaantioikeuden antamisesta ja huollon uskomisesta vanhempien ohella muulle henkilölle voitaisiin sopia sosiaalilautakunnan vahvistamalla sopimuksella. Tällaista asiaa ei siten tarvitsisi viedä tuomioistuimeen. Lapsen huolto voitaisiin uskoa vanhempien sijasta muulle henkilölle kuitenkin vain tuomioistuimen päätöksellä.

Lapsen osallistuminen

Lakiin ehdotetaan useita säännöksiä, joiden tavoitteena on vahvistaa lapsen oikeutta saada äänensä kuuluville ja osallistua häntä koskevien asioiden käsittelyyn. Näitä olisivat muun muassa täsmällisemmät säännökset lapsen mielipiteen selvittämisestä lastenvalvojan luona, sosiaaliviranomaisen selvityksen yhteydessä ja tuomioistuimessa sekä tuomarin mahdollisuus käyttää lapsen kuulemisessa apuna asiantuntija-avustajaa.

Lapsen yhteydenpito isovanhempiin ja muihin läheisiin

Lakiin ehdotetaan uutta säännöstä, jonka mukaan lapselle voitaisiin vahvistaa oikeus tavata hänelle läheistä henkilöä. Edellytyksenä olisi, että lapsella on tai on ollut tähän henkilöön erityisen läheinen, lapsen ja vanhemman väliseen suhteeseen verrattava vakiintunut suhde. Tällainen tapaamisoikeus vahvistettaisiin tuomioistuimen päätöksellä. Asiaa harkittaisiin lapsen edun näkökulmasta.

Oikeudenkäyntien nopeuttaminen ja tarpeettomien uusintakäsittelyjen karsiminen

Laissa säädettäisiin tuomioistuimille velvollisuus käsitellä lapsenhuoltoa koskeva asia joutuisasti ja järjestää ensimmäinen istunto viivytyksettä. Sosiaalilautakunnan selvityksen hankkimista koskevia sääntöjä täsmennettäisiin. Ilmeisen perusteeton hakemus sopimuksen tai päätöksen muuttamiseksi tulisi esityksen mukaan hylätä tuomioistuimessa jo kirjallisessa menettelyssä.

Vieraannuttaminen ja muu tapaamisoikeuden estäminen

Esityksessä ehdotetaan useita lainsäädäntötoimenpiteitä, joilla pyritään nykyistä tehokkaammin ehkäisemään nk. vieraannuttamisesta tai muusta syystä johtuvia tapaamisoikeuden toteutumisen ongelmatilanteita ja antamaan keinoja puuttua niihin:

- Lain yleisten säännösten tarkistamisella korostetaan lapselle läheisten ihmissuhteiden merkitystä ja molempien vanhempien velvollisuutta huolehtia lapsen suhteen säilymisestä molempiin vanhempiin. Lakiin ehdotetaan lisättäväksi säännös siitä, että vanhemman on kasvatustehtävässään vältettävä kaikkea, mikä on omiaan aiheuttamaan haittaa lapsen ja toisen vanhemman väliselle suhteelle.

- Lakiin ehdotetaan myös kirjattavaksi lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta päätettäessä huomioon otettavia seikkoja, kuten vanhemman kyky asettaa lapsen tarpeet vanhempien välisten ristiriitojen edelle.

- Tapaamisoikeutta koskevaan päätökseen voitaisiin liittää uhkasakko varmistamaan tapaamisoikeuden toteutumista, jos on aihetta epäillä, että päätöstä ei noudatettaisi vapaaehtoisesti.

- Ehdotukset oikeudenkäyntien nopeuttamiseksi ja toistuvien oikeudenkäyntien hillitsemiseksi antaisivat myös uusia mahdollisuuksia puuttua lapsen edun vastaiseen toimintaan.

4. Vaikutukset

Monet esityksen keskeisistä yhteiskunnallisista vaikutuksista kohdistuvat lapsiin. Ehdotuksilla vahvistetaan lapsen edun ensisijaisuutta ja lapsen oikeutta tulla kuulluksi ja saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin. Ehdotuksilla edistetään lisäksi sukupuolten välistä tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta.

Ehdotuksen taloudelliset vaikutukset valtion osalta kohdistuvat lähinnä väestötietojärjestelmän muutoksiin ja tuomioistuinlaitokseen. Ehdotuksen kuntavaikutukset kohdistuvat sosiaalitoimeen. Ehdotettujen säännösten arvioidaan olevan kokonaisuudessaan kustannuksia säästäviä. Hallituksen esityksen vaikutuksia on käsitelty tarkemmin hallituksen esityksen yleisperusteluissa s. 25- 31.

5. Voimaantulo

Lait ehdotetaan tulemaan voimaan aikaisintaan samaan aikaan kuin äitiyslaki, joka tulee voimaan 1.4.2019.

Voimaantulo edellyttää riittävän ajan varaamista lainsäädännön täytäntöönpanotoimiin. Näitä ovat väestötietojärjestelmään ja muihin tietojärjestelmiin tarvittavien teknisten muutosten toteuttaminen, sopimuksissa käytettävien lomakkeiden uudistaminen samoin kuin lainsäädäntömuutoksista tiedottaminen ja kouluttaminen.